

Sevda XƏLƏFOVA
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Ulduz MANAFOVA
"Kitabxana resursları və
informasiya axtarış sistemləri"
kafedrasının laborantı

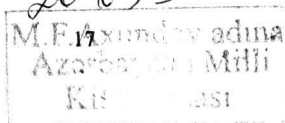
MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ RESPUBLİKA KİTABXANALARINDA ELEKTRON KATALOQLARIN YARADILMASI

Açar sözlər: Azərbaycanda kitabxanaların kompyuterləşdirilməsinin tarixi, M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın elektron kataloqu, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu, Prezident Kitabxanasının elektron kataloqu, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu və s.

Ключевые слова: история компьютеризации библиотечного дела в Азербайджане, электронный каталог Национальная библиотека имени М.Ф.Ахундова, электронный каталог Центральная научная библиотека НАНА, электронный каталог Президентская Библиотека, электронный каталог Научная библиотека Бакинского Государственного Университета и др.

Keywords: the history of the computerization of libraries in Azerbaijan, electron catalogue of M.F.Akhundov National Library, electron catalogue of ANAS Central Scientific Library, electron catalogue of President's Library, electron catalogue of Baku State University's Scientific Library and ect.

Respublika kitabxanalarında yeni texnologiyaların tətbiqinə, elektron kataloqların yaradılmasına, daha doğrusu, kitabxanaların kompyuterləşdirilməsi işinə ölkəmiz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra diqqət verilməyə başlanmışdır. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdiyi dövəndə mədəniyyətin digər sahələri kimi, kitabxanalar da lazımi vəsaitlərlə təmin edilmir, oxucuların sayı azalır, fondlar cari ədəbiyyatla təmin edilmirdi. Müstə-

qılliyinin ilk illərində respublikada kitabxana fəaliyyətini yeni şərtlərlə qaydaya salan heç bir rəsmi və metodiki sənədlər qəbul edilməmişdir ki, bu vəziyyət xüsusilə də yeni kitabxana-informasiya texnologiyası sahəsində özünü göstərirdi.

1995-ci ildən başlayaraq ayrı-ayrı əməliyyatları yerinə yetirmək məqsədilə kompyuterlərdən istifadə edilməyə başlandı. İlk vaxtlar kompyuterlər kitabxanalarda kargüzərlik, qismən də maliyyə xərclərinin hesablanması avtomatlaşdırmaq məqsədilə istifadə olunurdusa, 90-cı illərin axırlarından kitabxanaların İnternet kompyuter informasiya şəbəkəsinə qoşulması oxucuların informasiya tələbatının elektron formada ödənilməsinə, kitabxanalararası əlaqələrin qurulmasına, ədəbiyyat sifarişlərinin avtomatlaşdırılmasına, daha doğrusu, kitabxana işi kollektiv əmək olduğundan onun kompyuterləşdirilməsini kompleks həyata keçirən, özündə kitabxana işinin bütün sahələrini əhatə edən avtomatlaşdırılmış sistemlərin yaradılmasına və ya alınmasına böyük ehtiyac yaranmışdı. Bu dövrdə kitabxanalar yaranan bu çətin vəziyyətdən çıxış yolları, ələlxüsüs da maliyyə mənbələri axtarmaq məcburiyyətində idilər. Belə bir şəraitdə bir çox iri kitabxanalar müxtəlif beynəlxalq fondlardan, xeyriyyəçi təşkilatlardan qrantlar almağa başladılar ki, bu da kitabxanaların müəyyən dərəcədə iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına səbəb oldu.

1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq respublika kitabxanalarına ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID), Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici neft kompaniyaları, bir çox humanitar və qeyri-hökumət təşkilatları maliyyə yardımı göstərməyə başladılar. Bu dövrdə kitabxanaların dövlət tərəfindən də maliyyə vəsaiti ilə təmin edilməsi tədricən genişləndirdi. 1998-ci ilin dekabr ayının 22-də Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən «Kitabxana işi haqqında» qanun qəbul edildi. Bu qanun kitabxanaların statusunun rəsmi şəkildə bərpə edilməsinə imkan verdi, onların fəaliyyəti üçün hüquqi baza yaratdı, kitabxanaların demokratikləşdirilməsini gücləndirdi və respublika kitabxanalarının dünya kitabxanaları ilə müstəqil qarşılıqlı əlaqələrinin genişlənməsinə imkan yaratdı.

Artıq kitabxana quruculuğu sahəsində həyata keçirilən bu kimi tədbirlər 1990-cı illərin sonu - 2000-ci illərin əvvəlindən Azərbaycan kitabxanalarında yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiqini zəruri etdi və bir çox iri kitabxanalar bu sahədə xüsusilə də elektron kataloqların yaradılması istiqamətində ilk addımlarını atdı.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqi nəticəsində kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması istiqamətində gərəkli addımlar atan kitabxanalardan biri M.F.Axundov adına Milli Kitabxana olmuşdur.

Milli Kitabxanada avtomatlaşdırma işinə 1990-cı illərin sonlarında Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu (və ya Soros Fondu) və Avrasiya Fondu kimi beynəlxalq təşkilatların kitabxanaçılar üçün elan etdiyi xüsusi layihələrdə iştirak edərək dəfələrlə qrantlar udması yolu ilə başlanılmışdır. Alınan qrantlar hesabına elektron resursların yaradılması üçün zəmin yaranmış və modernləşdirilmiş kitabxana quruculuğunun əsası qoyulmuşdu. Hələ 1998-ci ildə Milli Kitabxana ABŞ-ın USAID təşkilatının vəsaiti hesabına Avrasiya Fondundan qrant udaraq, qlobal informasiya şəbəkəsinə qoşulmuşdu. Respublikamızda kitabxanada ilk İnternet zalı, 2000-ci ildə isə yenə də həmin ictimai təşkilatların qrant vəsaiti hesabına Tədris Mərkəzi məhz M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada yaradılmışdı. Bu mərkəzdə ilk dəfə olaraq respublikamızın kitabxana işçiləri üçün kompyuter təlimi və İnternetdə axtarış aparmaq vərdişlərinin aşılanması üzrə treninqlər təşkil olunmuşdur.

2002-ci ildə Avrasiya Fondu tərəfindən elan olunmuş qrant əsasında Milli Kitabxana «Maşınla oxunan elektron kataloq» adlı layihə təqdim edərək qalib gəlmişdi. Həmin ildən M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemlərinin tətbiqi istiqamətində ilk addımlar atılmışdı. ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyi, Soros və Avrasiya fondlarının maliyyə dəstəyi ilə ABŞ-ın Virciniya ştatı Texniki Universitetinin 1981-ci ildə məxsusi olaraq kitabxanalar üçün işləyib hazırladığı və dünyanın 100-dən çox kitabxanasında tətbiq edilən VIRTUA-VTLS (Virginia Technical Library System) proqramı seçilərək alınmışdı. Bu layihənin kompyuter avadanlıqları və texnoloji təminatı Soros Fondu tərəfindən, proqram təminatı isə Avrasiya Fondu tərəfindən həyata keçirilmişdi. Bütün hazırlıq işləri başa çatdırılaraq 2003-cü ilin yanvarından elektron kataloqun tərtibinə start verilmiş və elektron kataloq beynəlxalq maşınla oxunan MARC-21 formatında işlənilmişdi.

2004-cü ilin martından Milli Kitabxanada digər kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması işlərinə start verilmişdir. Bu gün Milli Kitabxana VIRTUA proqramının 9 moduldan ibarət tam komplektinə malikdir və hazırda kitab fondunun komplektləşdirilməsi, kitabların işlənməsi və sistemləşdirilməsi, diyarşünaslıq və milli bibliografiyaların tərtibi, kataloq

kartoçkalarının çapı, dövrü mətbuatın analitik bazasının yaradılması, qramplastinkaların və səs yazılarının elektron bazasının yaradılması işləri avtomatlaşdırılmış formada həyata keçirilir.

İnformasiya cəmiyyəti quruculuğu dövrünün tələblərinə müvafiq olaraq 2006-cı ildən etibarən Milli Kitabxanada yeni tələblərə uyğun müvafiq struktur şöbələri və bölmələri - "Elektron informasiya xidməti", "Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları", "Elektron resurslarının yaradılması", "Kitabxana siyasəti və metodik rəhbərlik", "Analitik elektron məlumat bazasının yaradılması", "Elektron dissertasiya fondunun təşkili və ondan istifadə" və s. yaradılmışdır. İlk növbədə kitabxananın elektron resurslarının yaradılmasına olan böyük ehtiyac nəzərə alınaraq yeni strukturda Milli Kitabxananın qiymətli fondlarının elektron daşıyıcılara köçürülməsi kimi mühüm bir prosesə başlanğıc verilmişdir. Elektron məlumat bazasına ədəbiyyat 3 istiqamətdə daxil edilir: kitabxanaya daxil edilən yeni ədəbiyyat; arxiv şöbəsinə toplanmış və əks-xronoloji ardıcılıqla seçilən ədəbiyyat; kitab verilişi məntəqəsində oxucular tərəfindən qaytarılan və daha çox tələb olunan ədəbiyyat.

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası respublikamızın kitabxanaları içərisində elektron kataloqun yaradılması və ümumiyyətlə, kompüterləşmə prosesini həyata keçirməyə çalışan ilk kitabxanalardan biri olmuşdur. Bu mühüm işdə "Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi" elmi-tədqiqat laboratoriyasının çox böyük rolu olmuşdur. Laboratoriyada respublikada ilk dəfə olaraq vahid virtual elektron kitabxana şəbəkəsinin yaradılmasının elmi əsasları hazırlanmışdı və BDU-nun elmi kitabxanasının bazasında onun mərhələ-mərhələ həyata keçirilməsinə başlanmışdı. Tədqiqatların ilkin nəticəsi olaraq laboratoriyanın proqramçı əməkdaşı tərəfindən «Kitabxana-1.0» Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi (AKİS) yaradılmışdır. Daha sonra «Kitabxana-1.0» AKİS-nin təkmilləşdirilmiş «Kitabxana-2.0» versiyası yaradılmışdır. Bu AKİS-lər 20 minə yaxın bibliografik yazı əsasında Azərbaycan dilində kitabların informasiya bazasına malik olub, 13 axtarış göstəricisi və onların kombinasiyasına görə informasiya axtarışını həyata keçirirdi. Sistem qeyri-məhdud sayda istifadəçisi olan ixtiyari tip lokal kompüter şəbəkələrində işləyə bilirdi. Sistemdə əsas kitabxana prosesləri, o cümlədən sistemləşmə, kataloqlaşma, abonent xidmətinin avtomatlaşdırılması işçi yerləri nəzərdə tutulmuşdur. Sistem qeyri-məhdud sayda verilənlər bazası yaratmaq və istifadə etmək qabiliyyətinə malik idi. Sistem oxucu sorgusunun tez formalaşması üçün müxtəlif rubrikaların avtomatik yaradıl-

masını təmin edirdi. Sistem sadə, rahat, qrafiki istifadəçi interfeysinə malik olub, səhsiz informasiyasının daxil olmasını təmin edən xidmət vasitələrinə malik idi. Həmçinin "açıq" texnologiya əsasında yaradılmış sistem konkret kitabxana üçün asan adaptasiya oluna bilər.

Bu AKİS-lər Azərbaycanda virtual vahid kitabxana informasiya sisteminin yaradılması sahəsində atılan ilk addım olduğundan və 90-cı illərdə qüvvədə olan QOST 7.1-84 standartı əsasında hazırlanan bibliografik məlumat bazasına əsaslandığından, kitabxanaların müasir problemlərini, o cümlədən beynəlxalq bibliografik məlumat mübadiləsinə təmin etmirdi. Buna görə də 2003-cü ildən etibarən BDU-nun elektron kataloqunun yaradılmasında keçmiş MDB-nin bir sıra qabaqcıl kitabxanalarından uzun müddət təbiiq olunan «MARC-Sql-1,5», daha sonra isə «İRBIS-64» proqramını təbiiq etməyə başladılar. Laboratoriya yarandığı vaxtdan Elmi Kitabxananın elektron kataloqunun yaradılması üzərində işlər aparılmış və bütün bunlar müsbət nəticələnmişdir. Hal-hazırda elektron kataloqun məlumat bazasının yaradılmasında laboratoriyanın əməkdaşları ilə bərabər, kitabxananın işçiləri də məşğul olurlar. Artıq Elmi Kitabxananın «Nadir kitablar fondu»ndan 7100 adda kitab, «Dissertasiyalar və avtoreferat» fondundan 3170 adda dissertasiya rus dilində, 580 adda Azərbaycan dilində, «Xarici ədəbiyyat və dövrü mətbuat» şöbəsinə isə bütün elm sahələri üzrə müxtəlif xarici dillərdə (ingilis, alman, fransız və Qərbi Avropa dillərində) 1525 jurnal (son illərin nəşrləri), texniki elm sahələrinə aid rus dilində 13 768 jurnal, Azərbaycan dilində 976 jurnal elektron kataloqa daxil edilmiş və oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Həmçinin laboratoriyanın işçiləri rus dilində kitabxananın sistemli kataloqunda kimya elminə aid olan kitabları elektron kataloqa daxil etmişdir. Hazırda biologiyaya aid kitablar elektron kataloqa daxil edilməkdədir. Kitabxananın fondunda Azərbaycan dilində olan bütün kitablar, həmçinin nadir xarici ədəbiyyat və dövrü mətbuat fondu bütünlüklə elektron kataloqa daxil edilmişdir. Azərbaycan dilli dövrü mətbuat fondu və rus dilində təbiət və texniki ədəbiyyat fondunun bibliografik məlumat, informasiya-sorğu bazası yaradılaraq elektron kataloqa əlavə edilmişdir.

BDU Elmi Kitabxanasının elektron kataloqunun iki versiyası mövcuddur: Azərbaycan və rus versiyaları. Elektron kataloqun Azərbaycan versiyasında olan informasiya axtarışını beş baza üzrə həyata keçirmək mümkündür: 1) Yeni Kitablar (burada 2000-ci ildən bu günə qədər kitabxanaya daxil olan Azərbaycan dilində nəşrlər yerləşdirilmişdir); 2) Kitablar (1921-2002); 3) Jurnallar; 4) Dissertasiyalar; 5) Məqalələr.

Elektron kataloqun rus versiyasında məlumat bazalarının sayı digərinə nisbətən daha çoxdur. Burada 8 baza mövcuddur: 1) Kimyaya dair kitablar (11037 adda); 2) Yeni kitablar (sayı tez-tez dəyişir); 3) Nadir kitablar (15 920 adda); 4) Dissertasiyalar (3 290 adda); 5) Humanitar elmlərə dair jurnallar (12 361 nüsxə); 6) Texniki elmlərə dair kitablar (15 930 adda); 7) Xarici jurnallar (1 942 nüsxə); 8) Məqalələr (22 131 adda).

Elektron kataloqda UOT-a, müəllifə, sərəlvhəyə, nəşriyyata, nəşr yerinə, nəşr ilinə, predmet təsnifatına, topluya, açar sözlərə və s. ünsürlərə görə kompleks axtarış aparmaq mümkündür. Elektron kataloq vasitəsilə oxucular aşağıdakı elektron nəşrlərdən də istifadə edə bilərlər: dərsliklər (Azərbaycan və rus dillərində), siyasi ədəbiyyat, ensiklopediyalar, lüğətlər, bədii ədəbiyyat, milli folklor, poeziya, nəsr əsərləri və s.

AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında (MEK) elektron kataloqun yaradılmasına və proseslərin kompüterləşdirilməsinə 2002-ci ildə «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsinin fəaliyyətə başlaması ilə start verilmişdir. Kitabxana işinin bütün fəaliyyət sahələrinin bütövlükdə avtomatlaşdırılması və kompüterləşdirilməsini qarşısına məqsəd qoyan bu şöbə qısa zaman kəsiyində ölkəmizdə və xarici ölkələrdə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsində baş verən prosesləri öyrənməklə, dünya təcrübəsindən istifadə əsasında öz işini yerli şəraitlə uyğun qurmağa müvəffəq olmuşdur. 2005-ci ildən MEK-in rəhbərliyi iş proseslərinin avtomatlaşdırılmasını Rusiya istehsalı olan «İRBİS-64» avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə reallaşdırır.

Kitabxananın elektron kataloqunun yaradılması ənənəvi kartoçka kataloqunun maşınla oxunan formaya keçirilməsi əsasında həyata keçirilir. «Azərbaycan dilində elmi ədəbiyyatın elektron kataloqlarının yaradılması» işi üzrə Azərbaycan dilində cari ədəbiyyatın bibliografik təsviri və elektron kataloqa daxil edilmiş mərhələsi başlanmışdır ki, bunun nəticəsində də elektron kataloqa 5400 adda yeni kitabın bibliografik yazısı daxil edilmişdir. MEK-in elektron kataloquna hələlik yalnız cari və qismən retrospektiv ədəbiyyat daxil edilir. Kitablar bir qayda olaraq yazıldıqları dildə elektron kataloqda öz əksini tapır. Daha dəqiqi, MEK-in elektron kataloqundakı təsvirlər 7 - Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, fars, ərəb və türk dillərindədir. Proqram təminatı UTF-8 kodlaşmasını dəstəklədiyi üçün burada fars və ərəb şriftləri ilə bərabər, heroqliflər, Çin və yapon dillərində də təsvirlər mümkündür. Elektron kataloqa daxil edilən təsvirdə müəllif, sərəlvhə, müəllif işarəsi, nəşr ili, səhifə, illüstrasiya, həcm, cild və s. məlumatlar əks olunur. Daxil

olan hər bir ədəbiyyat «Kataloqlaşdırıcı» AİY-nin bloklarındakı bazalar uyğun bölünür.

«Azərbaycanda neft» elektron göstəricisinin məlumat bazası yaradılmışdır və orada Azərbaycanda neft sənayesinin tarixini, müasir vəziyyətini və perspektivlərini əhatə edən müxtəlif dillərdə 1500 adda sənədin elektron kataloqu yaradılmışdır. Bunlardan 120-nin isə tam mətni hazırlanaraq elektron kitabxanaya daxil edilmişdir. Həmçinin «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının alimləri. Humanitar və ictimai elmlər» adlı elektron bibliografik göstərici Azərbaycan, rus və ingilis dillərində hazırlanmışdır.

2003-cü ildən fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Kitabxanası da İRBİS-64 AKİS-nin köməyi ilə elektron kataloqun yaradılmasına başlanılmış və oxuculara məsafədən xidmət texnologiyası tətbiq edilmişdir. Bu sistem vasitəsilə analitik təhlil, elmi-tədqiqat, ictimai-siyasi fəaliyyətlə məşğul olan oxucu qruplarına kömək etmək məqsədilə 12 adda daim yeniləşən tammətli elektron nəşr, 7 adda cari elektron bibliografik nəşr hazırlanmışdır. Kitabxanada yaradılmış elektron toplular arasında nisbətən aktual əhəmiyyət kəsb edən «Odlar yurdu Azərbaycan» adlı tammətli ölkəşünaslıq elektron nəşrlər toplusunda ölkəmizin tarixinə, mədəniyyətinə, iqtisadiyyatına və xarici siyasətinə dair zəngin materiallar toplanmışdır.

İnformasiya tutumu baxımından zəngin mənbələrdən biri də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2003-cü ilin oktyabr ayından başlayaraq etdiyi bütün nitqlərin, çıxışların və müsahibələrinin tammətli elektron nəşridir. Elektron bibliografik göstəricilərdən isə «Azərbaycan Respublikası Prezidentinin gündəlik fəaliyyətinin xronikası» (rüb-lük), «Azərbaycan Respublikası Qanunları» (rüb-lük), «Yeni kitablar» (rüb-lük) adlı elektron nəşrləri göstərmək olar.

Hal-hazırda Prezident Kitabxanasında İRBİS-64 AKİS-nin «Kompaktlaşdırıcı», «Kataloqlaşdırıcı», «Oxucu», «Kitab verilişi», «İnzibatçı» AİY-ləri tətbiq edilir. Kitabxanaya daxil olan hər bir çap məhsulu elektron kataloqa daxil edilir. Kitabxanada sistemin veb modulu da tətbiq edilir ki, bu da kitabxananın elektron kataloquna uzaq məsafədən daxil olmaq üçün proqram xidmətidir. Kitabxananın elektron kataloqunda axtarış aparmaq üçün axtarışın 3 növü vardır: standart, tam və genişləndirilmiş.

Standart axtarış növündə açar söz, müəllif və ya sərəlvhə üzrə axtarış aparmaq olar. Tam axtarış növündə açar söz, müəllif, sərəlvhə, nəşr növü, nəşr ili, nəşriyyat üzrə axtarış aparmaq olar. Genişləndirilmiş axtarış növün-

də açar söz, müəllif, sərəlvhə, nəşr növü, nəşr ili, nəşriyyat, ISBN və s. üzrə axtarış aparmaq olar. Elektron kataloqun «Avtorizasiya» sahəsində kitabxanada qeydiyyatdan keçmiş oxucu öz soyadını, adını və parolunu (oxucu biletinin nömrəsini) daxil etməklə formulyarlarını yoxlaya və istədiyi sənədi sifariş edə bilər.

Müasir informasiya texnologiyalarının işlənməsi və tətbiqi özəl ali məktəb kitabxanalarının fəaliyyətində vacib yer tutur. Bu baxımdan Xəzər Universiteti Kitabxanasının fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Xəzər Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi 1991-ci ildə yaradılmışdır. Kitabxananın «Elektron kataloqlaşdırma» və «Oxuculara elektron xidməti» şöbəsində avtomatlaşdırma prosesi həyata keçirilir. Kitabxananın fondu hal hazırda 85 minə yaxındır.

Son zamanlar Azərbaycanda kitabxanaların avtomatlaşdırılması ilə əlaqədar böyük hazırlıq işləri aparılır ki, bu da respublikada kifayət qədər professional kitabxana sistemlərinin mövcudluğuna şərait yaradır. Xəzər Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi respublikada avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin işlənməsi və tətbiqi üzrə ilk təşəbbüskar hesab olunur. Elektron informasiya xidmətləri universitet, respublika beynəlxalq informasiya şəbəkəsinə, informasiya resurslarına girişi təmin edərək oxuculara daha effektiv xidməti həyata keçirməyi imkan verir. Elektron xidmətin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi müasir kitabxanalarda baş verən dəyişikliklərlə şərtlənir. Bura ilk növbədə aşağıdakıları daxil etmək olar:

- ənənəvi və virtual xidmətlər;
  - istifadəçilərlə ünsiyyət İKT və e-poçt vasitəsilə həyata keçirilir;
  - istifadəçilərin elektron vasitələrinin köməyi ilə məlumatlandırılması;
  - fərdi kömək, təqdimatlar, seminarlar, təlim kursları.
- Elektron informasiya xidmətlərinə aşağıdakılar daxildir:
- kitabxananın elektron kataloqu, internet resursları (axtarış sistemləri, e-jurnallar, e-kitablar, virtual kitabxanalar, məlumat bazaları);
  - CD-ROM, DVD-ROM;
  - yerli məlumat bazaları;
  - ödənişli məlumat bazaları (bibliografik və tam mətnli).

Hazırda Xəzər Universitetinin veb sahifəsində yeni daxil olmuş kitabların və CD-ROM-ların virtual kitabxanası (pulsuz elektron kitablarına isnadlar qeyd edilir) mövcuddur. Bu kitabxananın işçiləri tərəfindən hazırlanmış pulsuz internet resursları və virtual kitabxana istifadəçiyə müxtəlif tematik fənn

proqramlarından istifadəni asanlaşdırmağa imkan verir. Hər bir resurs işçilər tərəfindən seçilir, yoxlanılır, təhlil edilir. Hər bir informasiya uyğun olan resursun annotasiyası ilə təmin edilir.

Müasir kitabxanada dünya informasiya şəbəkəsinin tam mətnli resurslarına girişi təmin etmək mühüm məsələlərdən biridir. 2000-ci ildə respublika EBSCO məlumat bazasından istifadə etmək üçün ilk təşəbbüs göstərilmişdir. 2003-2004-cü illərdə Xəzər Universiteti Science Direct, AGORA, İngenta, Oxford Journals Online, Oxford Reference Online kimi məlumat bazaların çıxışı təmin etmişdir.

Avtomatlaşdırma texnologiyalarının tətbiqi baxımından özəl universitetlər içərisində Qafqaz Universitetinin Kitabxanası qabaqcıl yer tutur. Kitabxanada avtomatlaşdırılma prosesi əsasən kataloqlaşdırma və məlumat bazalarının yaradılması istiqamətində aparılır. Bu universitet Kafkaz library (Qafqaz Kitabxanası) xüsusi proqramla işləyir. Sistem quruluşca 3 hissədən ibarətdir:

1. Kitab axtarışı: Əməliyyat sisteminin bu bölməsində mövcud kitablar haqqında məlumat verilir. Kitabın adı, dili, redaktoru, fiziki xüsusiyyətləri haqqında xüsusi yer ayrılmışdır. Həmçinin burada kitabın rəfdə və yaxud oxucuda olması haqqında məlumat verilir.

2. Kitab verilişi: Universitetin tələbə və işçilərinin vəsiqələrində olan xüsusi nömrə əsasında kitab verilişi həyata keçirilir. Bu bölmə iki sütundan ibarətdir:

3. Detallar. Əməliyyat sisteminin üçüncü bölməsində əvvəlki bölmələrdə qeyd olunan məlumatlar ümumiləşdirilmiş şəkildə verilir. Materiallar əvvəlki bölmələrdən silinsə də, burada qalır.

Nəticə olaraq qeyd edək ki, Azərbaycanın respublika səviyyəli bəzi kitabxanalarında elektron kataloqların yaradılması istiqamətində, xüsusilə də kitabxanaların kompleks avtomatlaşdırılması sahəsində xeyli nəticələr əldə edilmişdir. Respublikanın adları çəkilməyən bir çox iri kitabxanalarında və mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində də elektron kataloqlarla internet xidməti bölmələri yaradılaraq bu işə başlanılmışdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. İsmayılov X.İ. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti. Bakı, «Nurlar» nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2009.- 312 səh.

2. Rüstəmov Ə., Mustafayeva N. Respublika kitabxanalarında əsas proseslərin avtomatlaşdırılması // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.- 2007.- №2.- s.15-27
3. Xələfov A.A. Kitabxanaların kompyuterləşdirilməsinin əsasları: Dərslək / A.Xələfov, A.Qurbanov.- Bakı, 2007.- 198 s.
4. Xələfov A.A., Hüseynova A.S.: Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkil prinsipləri//Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-s.288-290.
5. Xələfov A.A., Mehdiyeva N.D.: BDU-nun Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu/Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2007.-№3.-s.198-201.
6. Xələfova S.A. Elektron kataloqlar informasiya axtarış sistemində // Metodik göstəriş.- 2011.- Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 45 s.
7. Xələfova S.A.Kitabxana kataloqlarının inkişaf formaları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.- 2011.- №2.- s.14-20
8. Вершинин, М.И. Электронный каталог: проблемы и решения.- СПб, 2006.-235 с
9. Вершинин, М.И. Создание нечетного тезауруса для электронного каталога / М.И. Вершинин // Информ. ресурсы б-к их кадровое обеспечение: сб. науч. тр. // www. qnptb.ru
10. Миняров, З.М. Электронный каталог – особая понсковая среда // Науч. и техн. б-ки, 2005.- № 7.- с. 67-72
11. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının web-saytı: www.csl-az.com.
12. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının web-saytı: www.anl.az.
13. BDU-nun Elmi Kitabxanasının web-saytı: www.bsu.edu.az
14. Prezident Kitabxanasının web-saytı: www.preslib.az

**С.А. Халафова,
У.И.Манаfoва**

СОЗДАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ КАТАЛОГОВ В БИБЛИОТЕКАХ РЕСПУБЛИКИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье комментируется влияние социально-политических и экономических факторов на компьютеризацию библиотечного дела, рассказывается об истории и современных проблемах компьютеризации библиотечного дела а именно создания электронный каталог в лице Национальной библиотеки имени М.Ф.Ахундова, Центральной научной библиотеки НАНА, Библиотеки президента и Научной библиотеки Бакинского государственного университета и др.

**S.A. Xalafova
U.I. Manafova**

CREATION OF E-CATALOGS IN LIBRARIES OF REPUBLIC WITHIN YEARS OF INDEPENDENCE

SUMMARY

The influence of socio-political and economic factors on the computerization of libraries in Azerbaijan was underlined, the history and modern problems of the computerization of librarian work was researched in the example of M.F. Akhundov National Library, ANAS Central Scientific Library, President's Library and Baku State University's Scientific Library in the article.